

شمایل‌نگاری نقوش گیاهی در هنر ایران باستان بر اساس نقوش مهرها و مسکوکات

منا منتظری هدشی، بیتا سودایی، حسین علیزاده، حسن درخشی

دانشجوی دکتری گروه باستان‌شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، واحد میانه، دانشگاه

آزاد اسلامی، میانه، ایران

گروه باستان‌شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، واحد ورامین-پیشوا، دانشگاه آزاد

اسلامی، ورامین-پیشوا، ایران (نویسنده مسئول)

sodaei@iauvaramin.ac.ir

گروه باستان‌شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، واحد میانه، دانشگاه آزاد اسلامی،

میانه، ایران

گروه باستان‌شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، واحد شوشتر، دانشگاه آزاد اسلامی،

شوشتر، ایران

(تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۱/۲۲ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۵/۰۲)

چکیده

بررسی متون مذهبی نشان دهنده روایات و اساطیری است که نقش پر رنگی در شکل‌گیری فرهنگ تصویری جوامع دارند؛ که به شکل نماد در آثار هنری به نمایش گذاشته شده و منجر به انتقال پیام از طریق تصویر گردیده است. بدینگونه بررسی تصاویر نمادین در آثار هنری منجر به شناخت ایدئولوژی حاکم بر جوامع میشود. یکی از تصاویر نمادین در هنر ایران باستان استفاده از نقشمایه های گیاهی است. هدف این پژوهش شناسایی، بازخوانی و تفسیر نگاره های گیاهی جهت شناسایی جایگاه آنها در باورهای مذهبی، اساطیری و تداوم و پیوستگی آنان در دوران ایران باستان است. این پژوهش کیفی با رویکرد توصیفی-تحلیلی و روش کتابخانه‌ای - میدانی انجام شده است. جامعه آماری مورد مطالعه شامل هشتاد مهر هخامنشی، دویست و پنجاه سکه اشکانی و ششصد و نود سکه ساسانی است که با تاکید بر نقوش گیاهی مورد بررسی قرار گرفته اند. نتایج نشان میدهد بین نگاره های گیاهی بکار رفته در مهرها و مسکوکات ایران باستان با باورهای مذهبی و اسطوره های ایرانی پیوستگی قابل ملاحظه ای مشاهده میشود. نگاره های "نخل، رزت، زنبق، انار، بلوط و انگور" از نقوش پرتکرار هستند که در متون مذهبی زرتشتی به آنها پرداخته شده که نشان میدهد این نقوش از دیرباز مقدس بوده و در هنر کاربرد مذهبی داشته اند.

واژگان کلیدی: مسکوکات، مهر، نقوش گیاهی، ایران باستان، شمایل‌نگاری

مقدمه

با بررسی سیر تحول هنر ایرانی در دوره های مختلف شاهد برخی از نگاره های تکراری در آثار هنری هستیم. از آنجایی که هنر برای شکل گیری همواره از بستر فکری جامعه و دوره خود تاثیر می گیرد از اینرو مطالعه و بررسی ظاهری اثر هنری مانند ابزاری است که می توان به معنا و محتوای نقش به عنوان نماد پی برد. از دیر باز ایرانیان مبانی اندیشه خود را در صورت های نمادین در هنر متجلی می کردند. یکی از آرایه های کاربردی در هنر ایران باستان نقوش گیاهی است که بخش زیادی از تزئینات را به خود اختصاص داده است. همواره طبیعت به عنوان عامل اصلی ایجاد نقوش در همه ادوار الگوی هنرمندان بشمار می آمده است. با توجه به استفاده نگاره های گیاهی در دوره های مختلف ایران باستان این سوالات مطرح می شود که ۱- در متون مذهبی زرتشتی آیا به موضوعات گیاهی پرداخته شده است؟ ۲- آیا بین نگاره های گیاهی از دوران هخامنشی تا ساسانی تداوم و پیوستگی وجود دارد؟ هدف پژوهش حاضر شناسایی، بازخوانی و تفسیر نگاره های گیاهی جهت شناسایی جایگاه آنها در باورهای مذهبی و اساطیری و تداوم و پیوستگی آنان در دوران تاریخی ایران باستان است که بر اساس نگاره های مهرها و مسکوکات انجام شده است. از آنجاکه نقوش نباتی و گیاهی در فرهنگ و هنر ایرانی نقش بسزایی دارند ضرورت ایجاد می کند این نقوش با تأکید بر مطالعات تطبیقی و شمایل نگاری مورد بررسی قرار بگیرند تا بتوانیم سیر تداوم و پیوستگی این نقوش را بر اساس منابع مذهبی مورد بررسی قرار بدهیم.

پیشینه تحقیق

به رغم مطالعات صورت گرفته در مورد مهرها و سکه های دوران تاریخی، تاکنون مطالعه ای منسجمی درباره ی نقوش گیاهی مهرها و مسکوکات ایران باستان با رویکرد آیکونوگرافی (شمایل نگاری) انجام نشده و اغلب پژوهش ها به شکل دوره ای و با بررسی مفاهیم و محتوای نقوش انجام شده است. برخی از پژوهش های انجام شده عبارتند از: مبینی و شافعی در مقاله ای تحت عنوان "نقش گیاهان اساطیری و مقدس در هنر ساسانی با تأکید بر نقوش برجسته، فلزکاری و گچبری" به معرفی نقوش گیاهی و مفاهیم آنان از دیدگاه نماد شناسی پرداخته اند (مبینی و شافعی، ۱۳۹۴). شکوری فر و نصرالله زاده در مقاله ای تحت عنوان "پیگیری سنت های ایرانی در سکه های اشکانی به پوشش سر، آتشدان و کتیبه های سکه های اشکانی پرداخته اند ولی اشاره ای به نقوش گیاهی ندارند (شکوری فرد و نصرالله زاده، ۱۳۹۵). اسدپور در مقاله ای تحت عنوان "منظر درخت، بازشناسی انگاره ی درخت در مهرهای هخامنشی" به تکنیک ها و سبک های مهرهای هخامنشی پرداخته است (اسدپور، ۱۳۹۹). منتظری هدشی و همکاران در مقاله ای تحت عنوان "نقوش گیاهان اساطیری و مقدس در هنر اشکانی با تأکید بر نقوش مسکوکات" به معرفی نقش های گیاهان و مفاهیم نمادین آنها پرداخته اند (منتظری هدشی و همکاران، ۱۴۰۱). پژوهش حاضر به بررسی شمایل نگاری نقوش گیاهی مهرها و مسکوکات از دوران هخامنشی تا ساسانی به منظور تأثیرپذیری از

باورهای مذهبی و پیوستگی بین سنت‌های ایرانی در ادوار تاریخی پیش از اسلام پرداخته است.

روش تحقیق

این مقاله به روش توصیفی-تحلیلی با رویکرد شمایل‌نگاری و تأکید بر مطالعات تطبیقی انجام گردیده است. شیوه‌ی جمع‌آوری اطلاعات بر پایه‌ی مطالعات کتابخانه‌ای و موزه‌ای است. به علت تعداد کم سکه‌ها در دوران هخامنشی نسبت به دیگر دوره‌های تاریخی و فقدان نقوش گیاهی بر روی سکه‌ها، از مهرهای این دوره استفاده شده و هشتاد اثر مهر مورد بررسی قرار گرفتند. از دوره‌ی اشکانی دویست و پنجاه سکه‌ی اشکانی موجود در مخزن موزه‌ی رضاعباسی، موزه ملک، موزه تماشاگه پول و موزه بانک سپه مورد بررسی قرار گرفتند. که در بین آن‌ها ۱۳۰ سکه دارای نگاره‌های گیاهی بودند. به علت محدودیت موزه‌ها در عکسبرداری، هفتاد و سه سکه برای مطالعه و بررسی انتخاب شدند که شصت و پنج عدد آن مسکوکات نقره‌ای چهاردرهمی و یک‌درهمی و مابقی آن‌ها از جنس برنز است. برای شناسایی سکه‌ها و اطلاعات تکمیلی از کاتالوگ سلوود استفاده شده است. از دوره ساسانی نیز تعداد ۶۹۰ سکه‌ی نقره‌ای از موزه‌های ملک، تماشاگه پول، بانک سپه و رضا عباسی مورد بررسی قرار گرفتند که تعداد ۱۵۰ سکه نقره‌ای دارای نقوش گیاهی بودند و از بین آنها هشتاد سکه انتخاب و عکسبرداری شد.

مبانی نظری

شمایل‌نگاری با معانی طبیعی، قراردادی و محتوایی مشخص می‌شود. در حقیقت شناسایی و تحلیل هر

یک از سه سطح معنایی، ارکان اساسی و هدف شمایل‌نگاری را مشخص می‌نماید (عبدی، ۱۳۹۱: ۳۶). از میانه‌ی قرن بیستم تاکنون روش پانوفسکی به شکل گسترده‌ای در خوانش شمایل‌ها مورد استفاده قرار گرفته و هنوز دیدگاه‌های او در این زمینه مورد پذیرش همگان است (پانوفسکی، ۱۳۹۶: ۱۱۷). شمایل‌نگاری روشی در تاریخ هنر است که به معنا و مفهوم آثار هنری در تقابل با فرم می‌پردازد. بدین ترتیب تحلیل نقوش در سه مرحله صورت می‌گیرد: ۱- توصیف پیش آیکونوگرافی که درحقیقت یک شبه آنالیز فرمی است و موضوع اولیه و طبیعی را دربردارد و از طریق مطالعه نقشمایه و فرم‌های نابی که حامل معانی اولیه و طبیعی هستند به توصیف نگاره‌ها می‌پردازد (عبدی، ۱۳۹۱: ۳۳-۳۲). ۲- تحلیل آیکونوگرافی که موضوع ثانوی و قراردادی را در بر دارد که دربرگیرنده‌ی شناسایی و تبیین قواعد و آیین‌های قراردادی حاکم بر تصویر و مضامین آن‌هاست. آشنایی با متن ادبی و مطالعه‌ی اسناد مکتوب از اهداف اصلی این تحلیل است و می‌توان اظهار داشت که این مرحله تشخیصی است (عبدی، ۱۳۹۱: ۳۳). به بیانی دیگر، آیکونوگرافی به بررسی مناسبات ظاهر بصری یک آیکون و آنچه از خارج متن بصری به صورت قراردادی به آن منسوب می‌گردد، می‌پردازد (اعتمادی، ۱۳۹۶: ۵۲-۵۳). بنابراین در این مرحله به محتوا و معنای درونی شمایل‌ها پرداخته می‌شود. ۳- سومین مرحله آیکونولوژی نام دارد که به تفسیر شمایل‌ها (با در نظر گرفتن دو مرحله قبل) می‌پردازد. در این تحقیق نگاره‌های گیاهی موجود در مهرها و

مسکوکات ایران باستان با توجه به سه مرحله ذکر شده مورد بررسی قرار میگیرند.

پیش‌آیکنوگرافی نقوش گیاهی در مهرها و مسکوکات ایران باستان

مهرها بهترین منبع تصویری هنر هخامنشی بشمار می‌آیند که نه تنها امکان سنجش ارتباط میان مالک و سبک مهر را ممکن می‌سازند بلکه منجر به روشن شدن تاریخ اجتماعی هخامنشی نیز می‌شوند (Garrison, 1991: 16). مهرهای هخامنشی را بر اساس ظاهر می‌توان به سه دسته تقسیم کرد که عبارت از مهرهای استوانه‌ای، استامپی (مسطح) و حلقه‌ای است. مهرهای استوانه‌ای برای اهداف رسمی و مهرهای استامپی و حلقه‌ای بیشتر به عنوان مهرهای خصوصی و به صورت مهر نگین مورد استفاده قرار می‌گرفتند (پوپ و اکرم، ۱۳۸۷: ۵۶). در این پژوهش به دلیل کمیابی مسکوکات دوره‌ی هخامنشی و نیز فقدان نقش‌مایه‌های گیاهی بر روی سکه‌های این دوره از، مهرها و اثر مهرها استفاده گردیده است که شامل ۸۰ مهر و اثر مهر استوانه‌ای است. طی این بررسی ۳۸ مورد دارای نقش‌مایه‌ی گیاهی بودند که نگاره‌ها شامل نخل، رزت، زنبق، انار، انگور، برگ تاک و بلوط است (جدول ۱).

نقوش گیاهی مسکوکات سلوکی-اشکانی و ساسانی:

با بررسی هشتاد سکه‌ی سلوکی از موزه‌ی ملک تعداد سی سکه دارای نقوش گیاهی بودند که

پانزده سکه از سلوکوس اول تا آنتیوخوس هفتم برای مطالعه انتخاب شدند. بررسی‌ها نشان می‌دهد در این دوره فقط از نقش زیتون استفاده شده است (جدول ۲). با بررسی و مطالعه دویست و پنجاه سکه‌ی اشکانی از موزه‌های مختلف، صد و سی سکه دارای نگاره‌های گیاهی بودند که از بین آن‌ها هفتاد و سه سکه برای مطالعه انتخاب شدند. بررسی‌ها نشان داد نقوش گیاهی این دوره شامل زیتون، نخل، رزت، زنبق، انار، بلوط، گندم، انگور و برگ تاک است (جدول ۳) در انتها، از مجموعه‌ی ششصد و نود سکه‌ی نقره‌ای دوره‌ی ساسانی موجود در موزه‌های مختلف، صد و پنجاه سکه دارای نقوش گیاهی بودند که عبارت از رزت، نخل، انار، زنبق، زیتون، انگور و گندم است (جدول ۴).

آیکنوگرافی نقوش گیاهی نقر شده در مهرها و مسکوکات ایران باستان

برای درک معانی و مفاهیم گیاهان، در ابتدا به جایگاه آن‌ها در منابع و متون مذهبی ایران باستان می‌پردازیم. بنابر متون مذهبی ایران باستان، "گیاه" در مرحله‌ی چهارم آفرینش، آفریده می‌شود و آب و آتش در تخمه و سرشت همه‌ی گیاهان وجود دارد. اهورامزدا به یاری گیاه، آب و آتش را روی زمین می‌آفریند. گیاه در آفرینش انسان نیز نقش دارد (بهار، ۱۳۸۰: ۴۰). در روایات پهلوی و یسنا، گیاه آفریده‌ی هرمزد است. همچنین در یشت‌ها نیز عنوان شده که در آفرینش گیاه انبوهی از ایزدان، فروهرها،

ستارگان و آفریدگان ایزدی شرکت داشتند و بیان شده گیاه را به هرمزد به دستیاری خرد پاکش سپتا مینو آفرید. از این جهت آفرینش گیاه به سپتا مینو منسوب است (واشقانی فراهانی، ۱۳۹۸: ۲۱۶). "بندهشن" یکی از مهم‌ترین کتب مذهبی زرتشتی است که مطالب بسیاری در مورد مسائل مذهبی و اساطیری دارد. یکی از مباحث مطرح شده در مورد گیاهان و نحوه آفرینش گیاه است. در این کتاب، هریک از آفریده‌ها توصیف می‌شوند و ضمن اشاره به نقش پر اهمیت گیاه، به جایگاه معنوی آن نیز تاکید می‌شود. در بندهشن آمده است سرشت گیاهان از ایزدان و امشاسپندان است و آن‌ها را معمولاً موجوداتی آسمانی معرفی می‌نماید. برای هر ایزد نام گیاهی بیان شده که این نام‌ها می‌تواند به روزی از روزهای ماه که به نام ایزد نامگذاری شده است، نسبت داده شوند. همچنین گیاهان بر اساس بهره‌هایی که به انسان‌ها می‌رسانند به شانزده بخش تقسیم می‌شوند (بهار، ۱۳۸۰: ۸۶-۷۸) که خود، نشان‌دهنده اهمیت و جایگاه پر رنگ گیاهان در ایران باستان است. در اوستا گیاه به عنوان نگهدارندهی مردمان پاک، جانوران، حیوانات و سرزمین معرفی شده است که آفریدهی مزدا است. در اوستا حدود بیست بار گیاهان و آب‌ها در کنار هم ستایش شده‌اند و در رشن‌یشت آورده شده که برخی از ستارگان دربردارندهی بذر گیاهان هستند (دوستخواه، ۱۳۴۳: ۴۰۳-۲۳۹). بنابراین نگاره‌های گیاهی به دلیل تقدس گیاهان و کارکرد آیینی، حضوری گسترده در مهر و مسکوکات ایران باستان داشته‌اند که در ادامه به معنا و مفاهیم نهفته در آنها پرداخته می‌شود.

نخل: نمادی از باورهای دینی و اسطوره‌ای ایرانیان است که معنا و مفهوم زندگی را دربردارد و در نقوش و اساطیر به دو صورت نشان داده شده است: ۱- درختی با برگ‌های همیشه سبز به معنای جاودانگی ۲- به شکل شاخه که نمادی از زندگی است (شوالیه و گبران، ۱۳۸۸: ۱۸۷). نخل همچنین به عنوان نماد سعادت و پیروزی بکار می‌رود و یونگ آن را به عنوان سمبلی از "آنیما" تعریف می‌کند (سرلو، ۱۳۸۸: ۳۹۵). نخل در مهرها و مسکوکات به دو شکل نشان داده شده: ۱- به شکل درخت همراه با بز، شیر و حیوانات ترکیبی که نمادی از درخت زندگی است که احتمالاً این حیوانات نگهبانان آن می‌باشند. ۲- به شکل شاخه‌ی درخت در دست شاه و یا در کنار تصویر شاه که آن را می‌توان نمادی از برسم دانست که یکی از عناصر مذهبی زردشتیان است و بیشتر دین مردان در مراسم دینی آن را در دست می‌گرفتند. در متون اوستایی اشاره‌ای به این‌که این شاخه‌ها از چه درختی باید باشد، نشده است. در یسنای ۲۵ فقه ۳ به واژه‌ی "برسم" اشاره و این‌گونه بیان شده است که شاخه باید از درخت پاکیزه باشد (پورداوود، ۱۳۸۰: ۲۲۵). برخی برسم را "شاخه‌ی نخل" و برخی "انار" می‌دانند. بویس معتقد است شاخه‌ی برسم نماینده‌ی حضور عنصر اهورایی گیاهان در مراسم دینی زرتشتان است و دین‌مرد زرتشتی که برسم را در دست دارد نماد حضور یکی از امشاسپندان است (بویس، ۱۳۷۵: ۲۲۳-۲۱۰). در مهرهای هخامنشی نخل به شکل درخت ترسیم شده که نماد درخت زندگانی و قدرت است و در مسکوکات اشکانی و

ساسانی به شکل شاخه نخل به تصویر کشیده شده است. نقش شاخه‌ی نخل در مسکوکات اشکانی از زمان مهرداد اول در مسکوکات یک درهمی دیده می‌شود، احتمالاً با پیروزی‌هایی که مهرداد اول در عرصه‌ی سیاست به دست آورده، آگاهانه شاخه‌ی نخل را در پشت مسکوکات ترسیم کرده که خود نشان از پایبندی به سنت‌های کهن ایرانی است. در سکه‌های یک درهمی و نون اول نیز شاخه‌ی نخل در دست شاه اشکانی مشاهده می‌شود. همچنین در پشت برخی از چهار درهمی‌های اشکانی ایزدبانویی (احتمالاً اشی) در حال اهدای نخل به شاه می‌باشد که نماد پیروزی و برکت است. در مسکوکات دوره‌ی ساسانی نیز شاهد نقش نخل به شکل شاخه‌ی نخل در سکه‌های نقره‌ای شاپور دوم (۳۷۹-۳۰۹ م) هستیم که در مقابل صورت شاه نشان داده شده است (جدول ۵).

رزت: رزت در اساطیر ایران و هند در تصویری از مادینه‌ی هستی آفرینش و خلوص، تجسم یافته است. روایت‌های دیرین ایران، گل نیلوفری را محل نگهداری تخمه یا فر زرتشت در آب می‌دانستند، از این رو نیلوفر با آیین مهری پیوستگی نزدیک یافت (آموزگار و تفضلی، ۱۳۷۰: ۸۱). از سویی ظهور نیلوفر آبی از آب‌هایی که عاری از هرگونه آلودگی بوده، نشانه‌ی خلوص، پاکی و نیروی بالقوه است و با آناهیتا پیوستگی دارد و از آن‌جا که گل نیلوفر در سپیده‌دم باز و هنگام غروب بسته می‌شود، به خورشید شباهت دارد. به این ترتیب، مظهر همه‌ی روشنگری‌ها، آفرینش، تجدید حیات و بی‌مرگی است

(بهمنی، ۱۳۸۹: ۶۶-۶۸). این گل بیانگر نمادهای مختلفی چون کامیابی، قدرت، حاصلخیزی زمین، صلح جهانی، عشق، ریاضت و عبادت است (مبینی و شافعی، ۱۳۹۴: ۴۹). بنا بر اسطوره‌های ایرانی آناهیتا (مادر مهر) در دریاچه‌ی هامون شنا می‌کند و حین شنا، نطفه‌ی مقدس مهر در رحم او قرار می‌گیرد و مهر مانند نیلوفری بر سطح آب متولد می‌شود (بلخاری، ۱۳۸۴: ۳۲). بدین ترتیب بین آیین آناهیتا و مهر پیوستگی وجود دارد. بررسی‌ها نشان می‌دهد که یکی از نقوش پرکاربرد در دوران ایران باستان، نگاره‌ی گل رزت است که بین آن و فرّ در دوران باستان ارتباط مهمی وجود داشته است. "فرّ" یا "فرّه"، ساختمان فکری و فرهنگی و نیز عامل زیربنایی در قوام انسجام و اقتدار فرد و جامعه در حیطه‌ی تفکر، فرهنگ، سیاست و حکومت ایران باستان محسوب می‌شده است. این مفهوم در بیان عام به نیرویی اطلاق می‌گردد که از جانب خداوند به افراد برگزیده اعطا می‌شود و آنان را در هر موضع و مقام به برتری و سروری می‌رساند (جعفری، ۱۳۸۲: ۱۴۸). در هنر ایران فرّ به صورت نمادهای دایره‌ای شکل تجلی می‌یابد و با تصاویری همچون حلقه و چرخ همراه می‌باشد که از تجلیات فرّ و برگرفته از صورت ظاهری خورشید و گردش آسمان و چرخ زمان است. این نقش متأثر از تلقی دورانی از زمان و گردش آن در آیین زرتشتی است (مبینی، ۱۳۹۹: ۶۰). سمبل‌ها و نمادها طی ادوار مختلف زمانی از لایه‌های زیرین ذهن تراوش نمودند و در تداوم حیات خود با تحولاتی در صورت، از شکل خالص

گیاهان سه شاخه یا سه گل، نماد رمزی مواضع سه گانه‌ی خورشید در آسمان بوده است که پس از طلوع بامدادی از خاوران، به هنگام ظهر در میانه‌ی آسمان به اوج نیم‌روزی می‌رسد و سپس در باختر غروب می‌کند. گل زنبق به احتمال زیاد میراث مذهب مهر است که برای طلوع و غروب و اوج نیم‌روزی خورشید اهمیت روزی خاص قائل بوده. زنبق نماد قدرت و سلطنت است (پرهام، ۱۳۷۸: ۴۶-۴۵) (جدول ۷). زنبق در مهرهای هخامنشی در دست زنان مشاهده شده و در مسکوکات اشکانی بر روی تیارا ارد اول (۸۰-۷۵ م) و سیناتروک (۹۸، ۹۳، ۹۲ و ۶۹ پ.م) و در مسکوکات ساسانی نقش گل زنبق در تاج یزدگرد اول (۳۹۹-۳۸۸ م) و پیروز (۴۵۹-۴۵۷ م) مشاهده می‌شود.

انار: در متون پهلوی چندین بار از انار نام برده شده و از آن به عنوان میوه‌ای نیک یاد شده است. در این متون بیان شده بویی که از سوختن چوب انار برمی‌خیزد سبب رانده شدن دیوها می‌شود و چوب انار در کنار سه گیاه دیگر به عنوان کفاره گناهان نذر آتشکده می‌شود (پورداوود، ۱۳۸۶: ۲۴۷، خرده اوستا، ۱۳۱۰: ۱۴۷، ۱۴۶ و ۱۳۹). از دیرباز این میوه در فرهنگ ایران باستان نماد گیاهی آناهیتا، الهه‌ی آب و نماد باروری و دانه‌های متعدد بوده است که در پوست سفیدی نگهداری می‌شوند و نماد پر باری و برکت هستند (اوشیدری، ۱۳۷۱). انار در دوره‌ی ساسانی همواره مقدس بوده و در آئین مذهبی کاربرد داشته است (خالیدیان، ۱۳۸۷: ۲۳). بنابراین در ایران باستان انار نماینده‌ی برکت و

و تجربیدی خود خارج گشته‌اند طوری که به صورت اشکال و صورت جسمی و مادی تغییر یافتند. به این ترتیب که دایره به چرخ و حلقه‌ی قدرت تبدیل شده و به شکل گل رزت مجسم گشته است (ستاری، ۱۳۷۴: ۷۴). این گل در تاریخ هنر و اساطیری ایران ارزشی نمادین دارد و به نوعی نماد سلطنت است (کیانی، ۱۳۷۶: ۹۷). بنابراین نقش رزت سمبل و تجلی نمودی از علائم مقدس مذهبی است. این نگاره در مهرهای هخامنشی به شکل گل شش یا هشت پر به نمایش درآمده است. با بررسی مسکوکات شاهان اشکانی نقش رزت در تیارا ارد اول (۸۰-۷۵ پ.م)، فرهاد سوم (۸۷-۸۰ پ.م)، مهرداد سوم (۸۷-۵۰ پ.م)، ارد دوم (۵۵-۳۸ پ.م)، فرهاد چهارم (۳۸-۲ پ.م)، و نون دوم (۵۱ م) و پارتاماسپ (۱۱۶ م) به شکل شش یا هشت پر مشاهده شده است. در مسکوکات ساسانی نیز شاهد نقش رزت در تاج، لباس و اطراف شاه از دوران اردشیر اول تا انتهای دوره هستیم که به صورت شش پر، هشت پر و گل کامل به نمایش درآمده است (جدول ۶). بنابر مفاهیم نهفته در آن، نشان دهنده‌ی مقام الوهی شاه است.

زنبق: گل زنبق یا گیاه سه شاخه دارای مفاهیمی نمادین در ارتباط با ایزدمهر است. زنبق، گل نور و زندگی است. شاه‌بانوی آسمان و عظمت سه سویه‌ی خدا و تثلیث و نماد سلطنت است که به عنوان تثلیث نرینه با دایره مادینه ترکیب شده است. به دلیل شباهتی که به سرنیزه دارد مظهر نیروی مذکر و نظامی است. در فرهنگ اساطیری ایران از دوران‌های پیش از تاریخ،

سنت ها انگور را درخت معرفت معرفی می نمایند و در سنت های دیگر نیز برای ایزدان میرا مقدس است (یا حقی، ۱۳۶۹: ۸۲). در آئین مهر، انگور نماد برکت بشمار می آید. در آثار هخامنشی بر روی مهر های استوانه ای تصویری از درخت زندگانی به شکل درخت تاک مشاهده می شود. این نقش در دوره اشکانی و ساسانی به شکل انگور مشاهده شده است. در پشت سکه های برنزی مهرداد دوم، فرهاد چهارم و ارد سوم (اشکانی) و روی سکه پیروز ۴۵۷-۴۵۹ م) (ساسانی) در پشت سر شاه نقش انگور نقر شده است (جدول ۹).

گندم: گندم نماد زندگی و حیات است (شوالیه و گربران، ۱۳۸۸: ۷۵۸-۷۵۵) و در منابع مذهبی مانند اوستا و بندهشن از گندم نامبرده شده ولی در هنر هخامنشی مشاهده نشده است. با بررسی مسکوکات اشکانی در مسکوکات برنزی اردوان سوم و فرهاد چهارم نقش گندم مشاهده می شود. در پشت سکه های اردوان سوم نقش "سر گاو در کنار خوشه ی گندم" احتمالاً صحنه ای مربوط به آیین مهرپرستی را نشان می دهد. نقش گندم در کنار اسب بر سکه های برنزی از فرهاد چهارم و نیز نقش یک سر اسب در میان قابی از خوشه ی گندم بر سکه های برنزی از اردوان سوم مشاهده می شود که آن را می توان به ایزدانو آناهیتا نسبت داد (جعفری، ۱۳۸۲: ۵۵). در مسکوکات ساسانی نیز در سکه های خسرو دوم (۶۲۸-۵۹۱ م) در پشت سکه نقش گندم مشاهده می شود (جدول ۱۰).

باروری و نمادی از باروری آناهیتا بشمار می آید. از این رو می توان انار و درخت آن را یک نقش مذهبی بشمار آورد. به طور کلی انار نماد پاکدامنی، تقدس، برکت و حاصلخیزی است. انار در مهر های دوره هخامنشی به شکل گل انار مشاهده شده و در مسکوکات اشکانی بر روی سکه های برنزی از ارد سوم (۶ م) و گودرز دوم (۵۱-۴۰ م) در مسکوکات ساسانی در سکه های بهرام چهارم (۳۹۹-۳۸۸ م) به شکل میوه انار دیده می شود (جدول ۸). میوه انار در داخل برگ پالمت یا برگ نخل، مختص دوران ساسانی است.

انگور/ تاک: در اساطیر و افسانه های کهن ایرانی، انگور از خون گاوی که خداوند آفرید و در حمله ی اهریمن کشته شد، پدید آمده است. در افسانه ها آمده است که در محل کشته شدن این گاو پنجاه و پنج گونه دانه و دوازده گونه گیاه دارویی روئید و از خون او انگور پدید آمد (واشقانی فراهانی، ۱۳۸۹: ۲۴۳، وارنر، ۱۳۸۶: ۳۶۷). در ایران باستان علاوه بر میوه انگور، تاک یا درخت انگور نیز دارای مفاهیم نمادین و مقدس بوده اند. درخت تاک گاهی در مکان ها و آثار باقیمانده با درخت پیچک به یک معنی و مفهوم استفاده شده است. تاک، درخت انگور و یا پیچک به قوه ی حیات و الوهیت مرتبط هستند (وارنر، ۱۳۸۶: ۵۸۹) که نماد باروری، فراوانی و دارای نیروی مقدس جاودانه می باشد (ندیم، ۱۳۸۶، شوالیه و گربران، ۱۳۸۸: ۱۰۷). این گیاه همچنین نماد باروری و نماد آناهیتا محسوب می شود. قابل ذکر است که در برخی

تحلیل

در تاریخ هنر بسیاری از عقاید و تفکرات حاکم بر جامعه در نقوش هنرهای کاربردی نمود یافته است. در حقیقت این نقوش نشان دهنده‌ی اندیشه و آرای متفکران زمان خود است. بدین‌گونه انسان همواره از نقوش و تصاویر برای بیان مقصود و یا برداشت خود از عالم استفاده کرده است. در این میان هر فرهنگ و تمدن به علل گوناگون نقوشی خاص و منحصر به فرد را برای بیان مقاصد خود به‌کار برده است. این تصاویر عاملی مهم در شناخت روحیات، دین، فرهنگ و عادات اقوام مختلف در طول تاریخ به شمار می‌آیند. از آنجاکه مهرها و مسکوکات زیر نظر حاکمان ساخته و ضرب می‌شدند، بنابراین نقوش نقرشده در سطح آنها علاوه بر اینکه مقاصد سیاسی حاکمان را نشان می‌دهد احتمالاً با هدف حفظ محتوا و مفاهیم نشان دهنده‌ی تجلیات مقدس نیز بوده است. با بررسی‌های انجام شده در نقوش گیاهی مهرهای استوانه‌ای هخامنشیان، مسکوکات اشکانی و ساسانی شاهد تکرار نگاره‌های نخل، رزت، زتبق، انار، بلوط، گندم و انگور هستیم که در متون مذهبی زرتشتی به آنها پرداخته شده و نشان می‌دهد این نقوش از دیرباز مقدس بوده و در هنر کاربرد مذهبی داشته‌اند و نمادهای از اورمزد، مهر و آناهیتا به‌شمار می‌آیند. بررسی‌ها نشان می‌دهد با توجه به اتحاد مفهومی که از دوره هخامنشی تا ساسانی برای هر یک از گیاهان به عنوان نمادی از اورمزد، مهر و آناهیتا ایجاد کرده‌اند، برخی از نمادها می‌تواند به صورت مشترک برای هر سه

بلوط: درخت بلوط درختی تنومند و دیرزی و نماد قدرت، پیروزی و عهد و پیمان است. میوه‌ی بلوط نشانه‌ی امنیت، باروری و دوام است (وارنر، ۱۳۸۶: ۵۸۰-۵۷۹). نقش بلوط در مهر هخامنشی به شکل درخت همراه با میوه مشاهده شده و در مسکوکات شاهان اشکانی در پشت سکه‌ی برنزی فرهاد چهارم به شکل میوه مشاهده شده که احتمالاً با باورهای زرتشتی مرتبط است. نقش میوه‌ی بلوط در مسکوکات دوره ساسانی مشاهده نشده است (جدول ۱۱).

زیتون: زیتون نماد بيمرگی، پر باری، باروری و صلح است. درخت زیتون سکونت‌گاه ماه و مظهر زئوس است. شاخه‌ی زیتون نماد صلح و شاخه‌ی آن مظهر تجدید حیات است. این نماد بیشتر در هنر یونان استفاده شده است. نماد زیتون در هنر هخامنشی مشاهده نشده ولی در مسکوکات اشکانی و ساسانی به‌کار رفته است. از آنجا که این نگاره نماد صلح و آرامش بوده، می‌تواند در دوران اشکانی و ساسانی نیز با همین دیدگاه استفاده شده باشد زیرا این مفهوم با آمیزه‌های دینی زرتشتی همخوان است. نقش مذکور روی سکه‌های ساسانی برگرفته از سنت اشکانی از بهرام پنجم تا انتهای دوره مشاهده می‌شود (جدول ۱۲).

منابع:

اسدپور، علی. (۱۳۹۹)، منظر درخت، بازشناسی انگاره‌ی درخت در مهرهای هخامنشی. نشریه هنرهای زیبا، هنرهای تجسمی، دوره ۳۵ (۳): ۳۶-۲۳.

اعتمادی، الهام. (۱۳۹۶)، بررسی رویکرد آیکونولوژی در مواجهه با نقاشی دوران پیشامدرن ایرانی. مبانی- نظری هنرهای تجسمی، شماره سوم: ۶۰-۴۹.

امیری، مصیب. (۱۳۹۸)، مهر دو رویه هخامنشی تخت جمشید. مطالعات باستان‌شناسی پارسه، شماره ۸، (۳): ۷۲-۵۷.

اوشیدری، جهانگیر. (۱۳۷۱)، دانشنامه مزدیسنا، نشر مرکز، تهران.

آموزگار، ژاله. و تفضلی، احمد. (۱۳۷۰)، اسطوره زندگی زرتشت، انتشارات چشمه، تهران.

بویس، مری. (۱۳۸۹)، تاریخ کیش زرتشت، ترجمه همایون صنعتی‌زاده، چاپ دوم، نشر جهان، تهران.

بلخاری، حسن، (۱۳۸۴)، تجلی لوتوس در آیین و هنر ایران و هند، کتاب ماه هنر

بهار، مهرداد. (۱۳۸۰)، بندهشن، چاپ دوم، انتشارات سروش، تهران.

بهمنی، پردیس. (۱۳۸۹)، سیر تحول و تطور نقش و نماد در هنرهای سنتی ایران، دانشکده هنر و رسانه دانشگاه پیام نور، تهران.

ایزد به کار رفته باشد (جدول ۱۳). ارزیابی تطبیقی نیز نشان از شباهت های صوری و محتوایی بین این نگاره‌ها در سه دوره‌ی تاریخی ایران پیش از اسلام دارد که نشان دهنده‌ی باورها و اندیشه‌های آیینی و دینی یکسانی در این دوران است.

نتیجه‌گیری

با بررسی نقش گیاهان در متون مذهبی زرتشتی می‌توان اظهار داشت که نگاره‌های گیاهی نقر شده در مهرها و مسکوکات ایران باستان نشات گرفته از اعتقادات و باورهای مذهبی است که از نظر سبک اجرا همگی واقع‌گرا بوده و گاه به صورت ترکیبی در آثار هنری مشاهده می‌شوند و علاوه بر جنبه تزئینی دارای مفهوم مستقل و نمادین هستند. از سویی بررسی‌ها نشان می‌دهد نقشمایه‌های گیاهی رزت، نخل، زنبق، انار، بلوط و انگور در هر سه دوره‌ی تاریخی هخامنشی، اشکانی و ساسانی تکرار شده‌اند از اینرو می‌توانیم آن‌ها را در زمره سنت‌های کهن ایرانی معرفی کنیم که تکرار شدن‌شان حاکی از تداوم و پیوستگی این سنت‌ها در دوران باستان است که از نظر صوری و محتوایی یکسان هستند.

سپاسگزاری

نویسندگان بر خود لازم می‌دانند از سرکار خانم کردبیگی مسئول گنجینه موزه رضا عباسی به پاس همکاری‌های بی‌دریغ‌شان صمیمانه تشکر نمایند.

سرلو، خوان ادوارد. (۱۳۸۸)، فرهنگ نمادها، ترجمه مهرانگیز اوحدی، انتشارات دستان، تهران. شکوری فر، ملیحه، نصراله زاده، سیروس (۱۳۹۵)، پیگیری سنت های ایرانی در سکه های اشکانی، جستارهای تاریخی، سال هفتم، شماره اول، صص ۲۱-۴۵

شوالیه گری، ژان و گریبان، آلن. (۱۳۸۸)، فرهنگ نمادها، مترجم: سودابه فضائلی، چاپ دوم، نشر جیحون، تهران.

عبدی، ناهید. (۱۳۹۱)، درآمدی بر آیکونولوژی، نظریه ها و کاربردها. نشر سخن، تهران.

کخ، هاید ماری. (۱۳۸۰)، از زبان داریوش. ترجمه پرویز رجبی. انتشارات کارنگ، تهران.

کیانی، محمد یوسف. (۱۳۷۶)، تزئینات وابسته به معماری ایران در دوره اسلامی، چاپ اول نشر سازمان میراث فرهنگی کشور، تهران.

مبینی، مهتاب. و شافعی، آزاده. (۱۳۹۴)، نقش گیاهان اساطیری و مقدس در هنر ساسانی، جلوه هنر، (۱۴): ۶۵-۴۵.

مبینی، مهتاب. (۱۳۹۹)، اسطوره و هنر، انتشارات دانشگاه پیام نور، تهران.

منتظری هدشی، سودایی، بیتا، علیزاده، حسین، درخشی، حسن (۱۴۰۱)، نقوش گیاهان اساطیری و مقدس در هنر اشکانی با تاکید بر نقوش مسکوکات، نگره، دوره ۱۷، شماره ۶۱. صص ۱۷۹-۱۹۵

ندیم، فرناز. (۱۳۸۶)، نگاهی به نقوش تزئینی در هنر ایران، رشد آموزش هنر، شماره ۱۰: ۱۹-۱۴.

پانوفسکی، اروین. (۱۳۹۶)، معنا در هنرهای تجسمی، ترجمه ندا اخوان اقدم، نشر چشمه، تهران

پرهام، سیروس. (۱۳۷۸). جلوه های اساطیری و نمادهای نخستین در قالی ایرانی، نشر دانش، شماره ۱: ۴۷-۴۰.

پوپ، آرتور اپهام. و آکرمن، فیلیس. (۱۳۸۷). سیری در هنر ایران. ترجمه نجف دریا بندری. انتشارات علمی و فرهنگی، تهران.

پوداوود، ابراهیم. (۱۳۸۰)، یسنا، چاپ اول، انتشارات اساطیر، تهران.

پورداوود، ابراهیم. (۱۳۸۶)، آناهیتا، به کوشش مرتضی گرجی، دنیای کتاب، تهران.

جعفری، محمود. (۱۳۸۲)، اسب و باران سازی در اساطیر ایران باستان، مطالعات ایرانی، شماره ۴: ۶۰-۵۳.

خالدیان، ستار. (۱۳۸۷)، تاثیر هنر ساسانی بر سفال دوره اسلامی، باستان پژوهی، (۱۶): ۱۹-۳۰.

خرده اوستا؛ جزوی از نامه مینوی (۱۳۱۰)، تفسیر و تألیف ابراهیم پورداوود، انتشارات انجمن زرتشتیان ایرانی، بمبئی.

دوستخواه، جلیل. (۱۳۴۳)، اوستا، نشر مروارید، تهران.

ستاری، جلال. (۱۳۷۴)، اسطوره و رمز، انتشارات صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران سروش، تهران.

وارنر، رکس. (۱۳۸۶)، *دانشنامه اساطیر جهان*، ترجمه ابوالقاسم اسماعیل پور، چاپ اول، انتشارات اسطوره، تهران.

واشقانی فراهانی، ابراهیم. (۱۳۸۹)، *سرآغاز گیاهان در اساطیر ایرانی، مجله مطالعات ایرانی*، شماره ۱۷: ۲۳۷-۲۶۲

یاحقی، محمد جعفر، (۱۳۶۹)، *فرهنگ اساطیر*، انتشارات دانشکده علوم توانبخشی، تهران.

Calmeyer, P., (2011), Textual Sources for the Interpretation of Achaemenian Palace Decorations. *Iran*, 18,55-63

Garrison, M, B (1991). Seals and the Elite at Persepolis: Some Observations on Early Achaemenid Persian Art, *Ars Orientalis*, Vol. 21, pp: 1-29.

جدول ۱- بررسی نقوش گیاهی در اثر مهرهای هخامنشی (نگارندگان، ۱۴۰۰)

نقوش گیاهی								دوره	مهر و اثر مهر
انگور/تاک	گندم	بلوط	انار	زنبق	رزت	نخل	زیتون		
*	-	*	*	*	*	*	-	هخامنشی	

جدول ۲- بررسی نقوش گیاهی سکه‌های سلوکی (نگارندگان، ۱۴۰۰)

نقوش گیاهی								دوره حکومت	شاه	ردیف
انگور/تاک	گندم	بلوط	انار	زنبق	لوتوس/رزت	نخل	زیتون			
-	-	-	-	-	-	-	*	۲۸۰-۳۱۱ پ.م	سلوکوس اول	۱
-	-	-	-	-	-	-	*	۲۸۰-۲۶۱ پ.م	آنتیوخوس اول	۲
-	-	-	-	-	-	-	*	۲۶۱-۲۴۶ پ.م	آنتیوخوس دوم	۳
-	-	-	-	-	-	-	*	۲۲۶-۲۲۳ پ.م	سلوکوس سوم	۴
-	-	-	-	-	-	-	*	۲۲۳-۱۸۷ پ.م	آنتیوخوس سوم	۵
-	-	-	-	-	-	-	*	۱۶۱-۱۵۰ پ.م	دمتریوس اول	۶
-	-	-	-	-	-	-	*	۱۵۲-۱۴۵ پ.م	الکساندر بالاس	۷
-	-	-	-	-	-	-	*	۱۳۸-۱۲۹ پ.م	آنتیوخوس هفتم	۸

جدول ۳- بررسی نقوش گیاهی سکه‌های اشکانی (نگارندگان، ۱۴۰۰)

نقوش گیاهی								دوره حکومت	شاه	ردیف
انگور/تاک	گندم	بلوط	انار	زنبق	لوتوس/رزت	نخل	زیتون			
-	-	-	-	-	-	-	*	۱۱۱-۱۲۷ پ.م	اشک اول	۱
-	-	-	-	-	-	-	*	۱۱۱-۱۸۵ پ.م	اشک دوم	۲
-	-	-	-	-	-	-	*	۱۲۲-۱۶۲ پ.م	مهرداد اول	۳
-	-	-	-	-	-	*	*	۱۲۲-۱۲۷ پ.م	فرهاد دوم	۴
-	-	-	-	-	-	*	*	۱۲۷-۱۲۶ پ.م	باگاسیس	۵
-	-	-	-	-	*	*	*	۱۲۷-۱۲۶ پ.م	اردوان اول	۶
*	-	-	-	-	*	*	-	۹۱-۱۲۱ پ.م	مهرداد دوم	۷
-	-	-	-	*	-	*	-	۶۹، ۹۱، ۹۲ و ۶۹ پ.م	سیناتروک	۸
-	-	-	-	-	*	*	-	۸۷-۵۰ پ.م	مهرداد سوم	۹
-	-	-	-	-	*	*	-	۸۰-۷۵ پ.م	ارد اول	۱۰
-	-	-	-	-	-	*	-	۸۷-۸۰ پ.م	فرهاد سوم	۱۱
-	-	-	-	*	*	*	-	۵۵-۲۸ پ.م	ارد دوم	۱۲
*	*	*	-	-	*	*	-	۲-۲۸ پ.م	فرهاد چهارم	۱۳
-	-	-	-	-	-	*	-	۲۷-۲۶ پ.م	تیرداد	۱۴
*	-	-	*	-	-	-	-	۶ میلادی	ارد سوم	۱۵
-	-	-	-	-	-	*	-	۱۲ م	ونون اول	۱۶
-	-	-	-	-	-	*	-	۱۰-۲۸ م	اردوان دوم	۱۷
-	*	-	-	-	-	*	-	۱۱-۲۰ م	اردوان سوم	۱۸
-	-	-	-	-	-	*	-	۴۰-۴۵ م	واردانس اول	۱۹
-	-	-	*	-	-	*	-	۴۰-۵۱ م	گودرز دوم	۲۰
-	-	-	-	-	*	-	-	۵۱ م	ونون دوم	۲۱
-	-	-	-	-	-	*	-	۵۱-۷۸ م	بلاش اول	۲۲
-	-	-	-	-	-	*	-	۵۵-۵۸ م	واردانس دوم	۲۳
-	-	-	-	-	-	*	-	۸۰-۸۱ م	اردوان چهارم	۲۴
-	-	-	-	-	-	*	-	۱۰۸-۱۲۰ م	حسرو اول	۲۵
-	-	-	-	-	-	*	-	۱۰۵-۱۴۷ م	بلاش سوم	۲۶
-	-	-	-	-	*	-	-	۱۱۶ م	پارتاماسپ	۲۷
-	-	-	-	-	-	*	-	۱۲۷-۱۶۱ م	بلاش چهارم	۲۸
-	-	-	-	-	-	*	-	۲۰۸-۲۱۸ م	بلاش ششم	۲۹

جدول ۴- بررسی نقوش گیاهی سکه‌های ساسانی (نگارندگان، ۱۴۰۰)

ردیف	شاه	دوره حکومت	نقوش گیاهی
------	-----	------------	------------

انگور / تاک	کندم	بلوط	انار	زنبق	لوتوس / رزت	نخل	زیتون		
-	-	-	-	-	*	-	-	۱- اردشیر اول	۱- ۱۲۱-۱۲۲ م
-	-	-	-	-	*	-	-	۲- شاپور اول	۲- ۱۲۲-۱۲۳ م
-	-	-	-	-	*	-	-	۳- هرمزد اول	۳- ۱۲۳-۱۲۴ م
-	-	-	-	-	*	-	-	۴- بهرام دوم	۴- ۲۷۶-۲۹۳ م
-	-	-	-	-	*	*	-	۵- نرسه	۵- ۲۹۳-۳۰۳ م
-	-	-	-	-	*	-	-	۶- هرمزد دوم	۶- ۳۰۳-۳۰۹ م
-	-	-	-	-	*	-	-	۷- شاپور دوم	۷- ۳۰۹-۳۷۹ م
-	-	-	-	-	*	-	-	۸- اردشیر دوم	۸- ۳۷۹-۳۸۲ م
-	-	-	-	-	*	-	-	۹- شاپور سوم	۹- ۳۸۲-۳۸۸ م
-	-	-	*	-	*	-	-	۱۰- بهرام چهارم	۱۰- ۳۸۸-۳۹۹ م
-	-	-	-	*	*	-	-	۱۱- یزگرد اول	۱۱- ۳۹۹-۴۱۰ م
-	-	-	-	-	*	*	-	۱۲- بهرام پنجم	۱۲- ۴۲۰-۴۲۸ م
-	-	-	-	-	*	-	-	۱۳- یزگرد دوم	۱۳- ۴۲۸-۴۵۷ م
*	-	-	-	*	-	-	-	۱۴- پیروز اول	۱۴- ۴۵۷-۴۵۹ م
-	-	-	-	-	*	*	-	۱۵- جاماسب	۱۵- ۴۹۷-۴۹۹ م
-	-	-	-	-	*	*	-	۱۶- قباد اول	۱۶- ۴۹۹-۵۱۱ م
-	-	-	-	-	*	*	-	۱۷- خسرو اول	۱۷- ۵۱۱-۵۲۹ م
-	-	-	-	-	*	*	-	۱۸- هرمزد چهارم	۱۸- ۵۲۹-۵۶۰ م
-	-	-	-	-	*	*	-	۱۹- بهرام ششم	۱۹- ۵۶۰-۵۶۱ م
-	-	-	-	-	*	*	-	۲۰- وسته	۲۰- ۵۶۱-۵۶۷ م
-	*	-	-	-	*	*	-	۲۱- خسرو دوم	۲۱- ۵۶۱-۶۲۸ م
-	-	-	-	-	*	*	-	۲۲- قباد دوم	۲۲- ۶۲۸ م
-	-	-	-	-	*	*	-	۲۳- اردشیر سوم	۲۳- ۶۲۸-۶۲۰ م
-	-	-	-	-	*	*	-	۲۴- پوراندخت	۲۴- ۶۲۰-۶۲۱ م
-	-	-	-	-	-	*	-	۲۵- خسرو سوم	۲۵- ۶۲۱-۶۲۲ م
-	-	-	-	-	-	*	-	۲۶- هرمزد ششم	۲۶- ۶۲۲-۶۲۳ م
-	-	-	-	-	*	*	-	۲۷- یزگرد سوم	۲۷- ۶۲۳-۶۵۲ م

جدول ۵- نقش نخل بر روی مهرها و مسکوکات ایران باستان

<p>مسکوکات ساسانی</p> <p>سکه نقره ای شاپور دوم یا نقش نخل. (متیخ: موزه رضا عباسی، ۱۳۹۹)</p>	<p>مسکوکات اشکانی</p> <p>سکه بکدره می مهرداد دوم با نقش نخل. (متیخ: موزه بانک سپه، ۱۳۹۹)</p>	<p>مهرهای دوره هخامنشی</p> <p>درخت نخل در مهر استوانه ای تخت جمشید، (متیخ: آسینور، ۱۳۹۹)</p>	<p>گونه شناسی نقش نخل</p> <p>انواع درخت نخل در دوره هخامنشی، (متیخ: آسینور، ۱۳۹۹)</p>
---	--	--	---

جدول ۶- نقش رزت بر روی مهرها و مسکوکات دوران تاریخی ایران باستان

<p>مسکوکات ساسانی</p> <p>سکه نقره ای اردشیر اول یا نقش رزت (متیخ: موزه ملک، ۱۳۹۹)</p>	<p>مسکوکات اشکانی</p> <p>بکدره می مهرداد دوم، تیارا یا گل رزت ۸ پر. (متیخ: موزه رضا عباسی، ۱۳۹۷)</p>	<p>مهرهای دوره هخامنشی</p> <p>مهر استوانه ای هخامنشی، (متیخ: Calmeyer, 2011)</p>	<p>گونه شناسی نقش رزت</p> <p>نقش رزت کاج شوش</p>
---	--	--	--

جدول ۷- نقش زنبق در مهرها و مسکوکات ایران باستان

<p>مسکوکات ساسانی</p> <p>سکه نقره، یزدگرد اول، نقش زنبق بر تاج. (متیخ: موزه ملک، ۱۳۹۹)</p>	<p>مسکوکات اشکانی</p> <p>سکه بکدره می ارد اول، نقش زنبق در مرکز تیارا، (متیخ: موزه رضا عباسی، ۱۳۹۷)</p>	<p>مهرهای هخامنشی</p> <p>مهر استوانه ای، (متیخ: کتخ، ۱۳۸۰)</p>	<p>گونه شناسی نقش زنبق</p>
--	---	--	----------------------------

جدول ۸- نقش انار در مهرها و مسکوکات ایران باستان

<p>مسکوکات ساسانی</p> <p>سکه نقره‌ای بهرام چهارم با نقش آثار (متن: موزه رضا عباسی، ۱۳۹۹)</p>	<p>مسکوکات اشکانی</p> <p>سکه برنزی ارد سوم با نقش آثار (متن: موزه بانک سپه، ۱۳۹۹)</p>	<p>مهر دوره هخامنشی</p> <p>مهر دو رویه هخامنشی (متن: امیری، ۱۳۹۸)</p>	<p>گونه‌شناسی نقش آثار</p> <p>گل آثار، تخت جمشید</p>
--	---	---	--

جدول ۹- نقش انگور/ تاک در مهرها و سکه های ایران باستان

<p>مسکوکات ساسانی</p> <p>سکه پیروز با نقش انگور (متن: موزه ملکه، ۱۳۹۹)</p>	<p>مسکوکات اشکانی</p> <p>سکه برنزی مهرداد دوم با نقش انگور (متن: موزه بانک سپه، ۱۳۹۹)</p>	<p>مهرهای هخامنشی</p> <p>مهر خاندانش (متن: آیدو، ۱۳۹۹)</p>	<p>گونه‌شناسی نقش انگور، تاک</p>
--	---	--	----------------------------------

جدول ۱۰- نقش گندم در مهرها و سکه های ایران باستان

<p>مسکوکات ساسانی</p> <p>سکه خسرو دوم با نقش گندم (متن: ملک، ۱۳۹۹)</p>	<p>مسکوکات اشکانی</p> <p>سکه برنزی اردوان سوم با نقش گندم (متن: موزه بانک سپه، ۱۳۹۹)</p>	<p>مهرهای هخامنشی</p> <p>-----</p>	<p>گونه‌شناسی نقش گندم</p>
---	---	------------------------------------	----------------------------

جدول ۱۱- نقش بلوط در مهرها و سکه‌های دوران تاریخی ایران باستان

<p>مسکوکات ساسانی</p> <p>-----</p>	<p>مسکوکات اشکانی</p> <p>سکه برنزی فرهاد چهارم با نقش بلوط (متن: موزه بانک سپه، ۱۳۹۹)</p>	<p>مهرهای هخامنشی</p> <p>مهر استوانه‌ای (متن: آیدو، ۱۳۹۹)</p>	<p>گونه‌شناسی نقش بلوط</p>
------------------------------------	---	--	----------------------------

جدول ۱۲- نقش زیتون در مهرها و سکه های ایران باستان

<p>مسکوکات ساسانی</p> <p>سکه بهرام پنجم (متن: موزه ملکه، ۱۳۹۹)</p>	<p>مسکوکات اشکانی</p> <p>سکه یک درهمی مهرداد اول (متن: موزه رضا عباسی، ۱۳۹۷)</p>	<p>مسکوکات سلوکی</p> <p>سکه چهاردرهمی سلوکوس اول (متن: موزه ملکه، ۱۳۹۹)</p>	<p>مهرهای هخامنشی</p> <p>-----</p>	<p>گونه‌شناسی نقش زیتون</p>
--	--	---	------------------------------------	---

جدول ۱۳: مفاهیم نقوش گیاهی نقر شده بر روی مهرها و مسکوکات دوران تاریخی ایران باستان

نقش‌مایه گیاهی	مفاهیم	گونه‌شناسی	الگوشناسی	سبک نمایش
زیتون هخامنشی	-	-----	-----	-----
زیتون سلوکی	نماد ایزد بانوی آتنا نماد صلح و ثروت نشان دهنده یک پادشاه خوب	شاخه زیتون تاج یا حلقه زیتون	۱- به صوت پیوسته گرداگرد تصویر شاه را فرا گرفته است. ۲- حلقه گل در دست نیکه که آن را بر سر شاه می‌گذارد.	واقع‌گرایانه، شاخه زیتون، تاجی از زیتون بر سر پادشاه و یا بخشی از درخت زیتون در کنار آتنا
زیتون اشکانی	زیتون نماد ایزد بانوی آتنا یکی از دوازده ایزد بزرگ اولمپ است که طبق اساطیر یونانی نماد صلح و ثروت می‌باشد	شاخه زیتون تاج یا حلقه گل زیتون	۱- به صوت پیوسته گرداگرد تصویر شاه را فرا گرفته است. ۲- حلقه گل در دست نیکه که آن را بر سر شاه می‌گذارد.	واقع‌گرایانه، بخشی از درخت به شکل شاخه و حلقه گل زیتون نمایش داده شده است.
زیتون ساسانی	ادامه سنت اشکانی	شاخه زیتون	تاج شاه	واقع‌گرایانه، بخشی از درخت به شکل شاخه
نخل هخامنشی	شگون، باروری، مالکیت و سلطنت در اوستا از خرما نامبرده شده که از اورمزد پیروی می‌کنند.	تاکید بر تنه درخت دارد و برگ‌ها با هاشورهای ساده و خرمای در دو طرف نشان داده می‌شود.	نبرد سلطنتی مردی تاجدار با دو شیر، نبرد شاه با دو گاو بالدار، دو مرد پارسی تاجدار در حال عبادت در برابر محراب، شاه در حال شکار شیر، درخت نخل و دو شیر و گاو بالدار در دوطرف	سبک نمایش واقع‌گرایانه و درباری است که دربرگیرنده مضامین پادشاهی و آیینی است نمودی از درخت زندگی است.
نخل اشکانی	نمادی از مهر و اورمزد در ارتباط با آیین زرتشتی	شاخه درخت نخل	در سکه‌های یک درهمی شاخه نخل در پشت تصویر شاه در چهاردرهمی‌ها : ایزدبانو نیکه، شاخه نخل را به شاه اعطا می‌کند ۲- تُوخه ایزدبانوی محافظ شهر، شاخه نخل را که نماد برکت محسوب می‌شود پیشکش شاه می‌کند.	سبک نمایش واقع‌گرایانه و درباری و نمودی از درخت زندگی است.
نخل ساسانی	نمادی از اورمزد در ارتباط با آیین زرتشتی	شاخه نخل	روبه‌روی تصویر شاه	واقع‌گرایانه و درباری نماد درخت زندگی است.
رزت اشکانی	نمادی از مهر و آناهیتا	گل‌های هشت یا دوازده برگ به شکل قلبی	روی تیارا شاه	واقع‌گرایانه و درباری
رزت ساسانی	نمادی از مهر و آناهیتا	گل‌های شش پر، هشت پر و گل کامل	روی تاج، لباس و اطراف شاه	واقع‌گرایانه و درباری
زنبق هخامنشی	مظهر قدرت و سلطنت نماد مهرپرستی	گیاهان سه شاخه یا سه گل	دست بانوی نشسته بر صندلی	واقع‌گرایانه و درباری
زنبق اشکانی	مظهر قدرت و سلطنت نماد مهرپرستی	گیاهان سه شاخه یا سه گل	بر روی تیارا شاه	واقع‌گرایانه و درباری
زنبق ساسانی	مظهر قدرت و سلطنت نماد مهرپرستی	گیاه سه شاخه	تاج شاه	واقع‌گرایانه و درباری
انار هخامنشی	نماد اورمزدی، آناهیتا و مهرپرستی	گل انار	در دست شاه	واقع‌گرایانه و درباری
انار اشکانی	نماد اورمزدی، آناهیتا و مهرپرستی	میوه انار	پشت مسکوکات برنزی	واقع‌گرایانه و درباری
انار ساسانی	نماد اورمزدی، آناهیتا و مهرپرستی	میوه انار	کنار تصویر شاه	واقع‌گرایانه و درباری
تاک هخامنشی	مظهربرکت، باروری، فراوانی، حیات و الوهیت نماد مهرپرستی	تاکید بر تنه درخت دارد.	دو طرف آن بزکوهی به صوت قرینه مشاهده می‌شود.	واقع‌گرایانه و درباری
تاک اشکانی	نماد مهرپرستی	به شکل میوه انگور به تصویر کشیده شده است.	در پشت سکه‌های برنزی	واقع‌گرایانه و درباری
تاک ساسانی	نماد مهرپرستی	---	---	-----
گندم هخامنشی	مظهر زندگی، حیات نماد آناهیتا، مهرپرستی	-----	-----	-----
گندم اشکانی	نماد مهرپرستی	خوشه گندم	همراه یا سر اسب و سر گاو	واقع‌گرایانه
گندم ساسانی	نماد مهرپرستی	خوشه گندم	دور تا دور تصویر آناهیتا	واقع‌گرایانه
بلوط هخامنشی	مظهر قدرت و پیروزی نماد اورمزدی	تاکید بر درخت است.	-----	واقع‌گرایانه
بلوط اشکانی	نماد اورمزدی و در ارتباط با آیین زرتشتی	میوه بلوط	پشت سکه برنزی	واقع‌گرایانه
بلوط ساسانی	-----	-----	-----	-----